

Тарас Лютий, Вероніка Пугач

ПЕРЕКЛАД ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕКСТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Перекладацька ініціатива і заснування інституції «Міжвухами»

Вероніка Пугач: *Добрий день, дякую за згоду поспілкуватися! Пане Тарасе, ви є координатором масштабного перекладацького проєкту, заснованого Павлом Гайдаєм. Цей проєкт набув великого розголосу і важливий для України. Про цей проєкт давно говорить філософська спільнота, але я ще не бачила повного переліку книг, що зараз в роботі. Тож почнемо з удостоверення фактів: скільки книг нині перекладається чи вже перекладені, які саме, зі скількох мов, скільки задіяно перекладачів, які плани на майбутнє?*

Тарас Лютий¹: *Наразі в роботі близько двадцяти перекладних видань. Усі вони на різних етапах. Чотири книжки вже видано (Ібн Сіна, Северино, Торо, Гусерль), ще чотири (Арістотель, Кант, Мактагарт, Екгарт, Суграварді) перебувають на рівні літературного редагування або близькі до нього. Тож, сподіваюся, до кінця року чи на початку наступного їх побачити в книгарнях. Деякі тексти (Батай, Бурдьє) щойно пройшли стадію перекладу і наукового редагування, але є затримка з придбанням прав на видання. Дехто з перекладачів уже спромігся перекласти по дві книжки (Северино і Мактагарт, Ібн Сіна і Суграварді). Дехто працює із запізненням, хоча всі перекладачі проєкту самі собі встановлюють, як говорив Кант, закон, а в нашому випадку це терміни виконання. Що ж, треба визнати: ми просуваємося із затримками.*

Наші фахівці працюють з різними мовами. Це давньогрецька, латина, арабська, німецька, англійська, французька, ба навіть середньовісньонімецька і плануємо також японську. Певна річ, щойно буде така можливість і потреба, будемо розширювати цей перелік. З огляду на затримки, як координатор проєкту, я не поспішаю чогось планувати наперед, допоки не завершимо з розпочатим. Пропоную нові переклади нашому фундаторові Павлові Гайдаю поступово. Він просить обґрунтувати актуальність і умови виконання кожного майбутнього видання. Отож, якщо коротко підсумувати, то варто сказати таке: подальша доля проєкту залежатиме від того, як швидко і наскільки успішно просуватиметься наша справа.

В. П.: *Чи можете ви коротко розповісти про фундацію «Міжвухами» та її філософську місію, якою ви її бачите?*

© Т. Лютий, В. Пугач, 2021

¹ Надалі учасники розмови позначені ініціалами: Т. Л. – Тарас Лютий, В. П. – Вероніка Пугач.

Т. Л.: Мушу сказати, коли ми почали нашу роботу з перекладу філософських текстів, то ще не було фундації «Міжвухами», а серію ми започаткували разом із видавництвом «Темпора». Ідея виникла після того, як у цьому видавництві вийшла моя книжка «Ніцше. Самоперевершення» [Лютий 2017]. Тоді я зауважив, що не всі твори Фридриха Ніцше перекладені, а Юлія Олійник, директорка видавництва, запитала, чому б нам цього не зробити, заповнюючи порогалину не перекладеної ще літератури. Мій вибір впав на книжку Ніцше «Ранкова зоря» [Ніцше 2018]. Я запросив Вахтанга Кебуладзе стати її перекладачем, а сам був науковим редактором. Отак і сталося, що цією книжкою ми й започаткували у видавництві «Темпора» цілу серію, яка тепер називається «Філософія».

Ми хотіли перекласти твори, яких ще не було українською. Тобто йшлося не про повторні переклади чи перевидання. Зараз дуже багато говорять що, мовляв, у «дев'яності» та й у «нульові» українські переклади робили здебільшого філологи, а вони віддавали перевагу лінгвістичній складовій цієї справи, через що виникло, сказати б, смислове провисання. Бо якщо перекладати тільки текст і не бачити в ньому філософського смислу, який може оприявнити тільки той, хто має ґрунтовну історико-філософську освіту, то, зрештою, подібна ситуація й допроваджує до всього цього сьогоденного скепсису. Але я раніше наголосив, що в українській гуманітаристиці, а надто в перекладацькій справі, ми ще не заповнили високої полиці філософськими перекладами і нам вельми бракує державної підтримки. До речі, я входжу до Наглядової ради Українського інституту книги, проте мої перемовини з очільниками цієї інституції, на жаль, не привели до того, щоб ініціювати схожу перекладацьку програму. Справді, спочатку щось подібне було, та за браком фінансування одразу ж захлинулося. Тому ми з Юлією Олійник і вирішили: якщо держава не хоче чи не може, то потрібно приватними ініціативами закрити цю прогалину. Так і з'явилася перша книжка.

Хочу наголосити ще на одній обставині. Після Майдану почали раз у раз виникати публічні простори, приватні освітні інституції. Одним із перших був «Культурний Проєкт». Зараз є вже чимало подібних ініціатив. Цікаво те, що туди приходять люди, які вже, можливо, зробили собі, скажімо, бізнес-кар'єру, але в них якоїсь миті виникає зацікавлення філософією. Чимало таких відвідували мій історико-філософський курс, у межах якого я не тільки розповідав про якісь теми і персоналії. Ми читали важливі філософські фрагменти й дискутували. Під час однієї зустрічі зі слухачами, я запропонував: ми можемо обговорити текст, перекладений російською чи англійською, на вибір, бо українською ще немає. Тоді один із учасників вигукнув: «А давайте зробимо цей переклад!» Я спочатку подумав, що людина жартує, позаяк не розуміє, наскільки це складний і витратний процес, а тим паче, що він передбачає декілька рівнів: переклад, купівля прав, наукова й літературна редакція, зрештою, сам процес видання. Цим слухачем і був бізнесмен Павло Гайдай, який, попри всі мої пояснення, досить завзято наполягав на своєму. Я розповів про існування серії, тож ми вирішили докласти зусилля втрьох: Юлія Олійник, Павло Гайдай і я.

Павло Гайдай погодився взяти на себе фінансування перекладів, а я – координацію проєкту. Розпочав із пошуку потенційних перекладачів серед знайомих і просто колег, які дотичні до цієї сфери. Але я орієнтувався не тільки на відомих перекладачів. У нашому проєкті є й дебютанти, у тому сенсі, що для них це перший великий переклад. Тим часом коло перекладачів зростало. Принагідно я формував перелік того, що варто

було би перекласти. До нього потрапили автори з різних епох: античні, середньовічні, врешті, модерні та наші сучасники. Для прикладу, коли перекладали книгу Северино [Северино 2020], автор ще був живий і перекладач постійно з ним комунікував. На жаль, у цю ковідну добу Северино не стало.

Скажу ще про одну деталь. У період з 2008 до 2011 року я очолював схожу програму в Міжнародному фонді «Відродження», що належить до світової мережі соросівських фондаций. Вона називалася «Соціальний капітал і академічні публікації». У межах цієї програми теж підтримувалися переклади, але не тільки гуманітаристики, але й дитячої та художньої літератури. Тому я мав попередній досвід і контакти з видавництвами, перекладачами, літературними редакторами. Пам'ятаю конфлікт між перекладачами і видавцями. Видавець, отримавши грант, намагався, сказати б, «малою кров'ю», тобто малими коштами, видати книжку. У цьому разі потерпав перекладач, праця якого надзвичайно важка. Я не хочу знецінити роль видавця, це теж непростий і відповідальний робота, але переклад книжки зазвичай забирає в перекладача щонайменше рік життя. З точки зору перекладача, він чи вона були упосліджені.

Павло Гайдай запропонував гідну оплату, яка, звісно, попередньо узгоджувалася. Спочатку саме так і відбувалася взаємодія, коли ще не було фондаций «Міжвухами». А потім Павло зрозумів, що його завдання – це спробувати змінити цілу культурну нішу, яка не обмежується перекладацькою діяльністю. А це цілий комплекс заходів. Вони стосуються мистецтва, музейної справи, театру, а, може, з часом, і підтримки культурних інституцій, нехай і заснованих державою, як-от Український культурний фонд, Український інститут книги тощо. Отже, виразно постала проблема створення відповідної фондаций. Є чимало ініціатив, з якими, на думку Павла, така фондация могла би взаємодіяти в той чи той спосіб. Бути своєрідною парасольковою структурою, своєрідним хабом для комунікації щодо просування культурницьких ініціатив.

Так і виникає фондация «Міжвухами», а однією з провідних складових її діяльності якраз і є наш проект. Тобто йдеться про спільні зусилля трьох суб'єктів: видавництва «Темпора», фондаций «Міжвухами» і мене як координатора всього процесу. Саме на цих засадах ми і працюємо. Моя діяльність пов'язана з налагодженням комунікації між видавництвом, фондацией та перекладачами. Як уже згадувалося, я обираю перелік літератури, що підлягає перекладу, шукаю перекладачів і обговорюю з ними технічну та змістову частину роботи.

Треба додати, що одним із дорадчих інструментів цієї діяльності є Лабораторія наукового перекладу, яку очолює Вахтанг Кебуладзе. На засіданнях Лабораторії відбувається оцінка фрагментів перекладу. Є по одному експерту – від мови та від філософії. Висновки мають суто рекомендаційний характер. Тут нікого не розпинають, хоча буває різний градус дискусій, але це необхідний момент, який допомагає перекладачеві переглянути, уточнити, щось змінити у своєму перекладі, додати, прибрати, виправити. Це та супутня діяльність, що допомагає нам проводити попередню апробацію перекладу. У такий спосіб і триває наша взаємодія.

Ви запитали про «Міжвухами», а я змушений був почати трохи раніше, бо все почалося ще до появи цієї фондаций. Але саме «Міжвухами» посилює теперішню тріаду, стала елементом, який зараз утворює базис не тільки з точки зору фінансування, але й стратегічної координації, якої ми кожного разу потребуємо. Ми мало не щодня перебуваємо у взаємодії з очільницею фондаций – Марією Задорожною, визначаємо наші пріоритети й поточні завдання.

В. П.: *Це дуже цікава історія виникнення, так би мовити, структури з ідеї! Побіжно хочу уточнити стосовно Лабораторії наукового перекладу: у цьому форматі фінальне рішення все одно за перекладачем, так? Тобто навіть якщо всі наполягають під час апробації на певному рішенні, а перекладач вперто волітиме все одно зробити по-своєму, то він вільний у цьому? Як розв'язуються подібні конфліктні ситуації?*

Т. Л.: Розумієте, коли ми беремо готову книжку з перекладом, то ім'я перекладача іноді стоїть на обкладинці поруч із іменем автора тексту, хоча частіше під обкладинкою. У кожному разі, воно мусить бути зазначене. З цієї причини жоден учасник дискусії не може тиснути на перекладача, бо саме перекладач відповідає за переклад того чи іншого терміна, назви, фрагмента й подібних речей. Тут, я вважаю, жодного насильства бути не може. Переклад, відверто кажучи, завжди інтерпретація, тож уважати, нібито вдасться раз і назавжди закарбувати істинно правильний варіант – це виглядає, як на мене, трохи смішно. За великим рахунком, кожні 25 років варто робити нові переклади деяких творів, оскільки мова змінюється, з'являються нові дослідження, коригується термінологія. А в нас скільки років немає бодай першого перекладу багатьох творів! Хоча є прецеденти, коли вряди-годи подибуються вже другі переклади, і це, зрештою, досить непогано.

Нічого не вдієш, нам таки потрібно виконати це домашнє завдання з перекладами. Про розвиток української культури можна говорити хіба що тоді, щойно ми зробимо переклад бодай основної світової філософської класики. Я не хочу казати, що це суворо детерміновані речі, але либонь тоді ми зможемо щось запропонувати від української філософської традиції світові. Та спочатку давайте засвоїмо, обговоримо, адже переклад – це ж і розвиток власного термінологічного апарату, власного філософського мислення. Зрештою, переклад – невід'ємна частина філософування. Я десь побачив, як хтось зазначив на сторінках Фейсбуку, що все філософування – це переклад, у принципі. Бо йдеться про обговорення багатьох термінів і концепцій, і ми маємо рахуватися з різними філософськими традиціями. Філософії вже декілька тисяч років, і ми беремо до уваги водночас і мовні, і культурні аспекти. Без засвоєння традиції, з одного боку, а також того, як ми це знання артикулюємо рідною мовою, годі братися за те, щоби говорити щось самому, адже можна не витримати конкуренції. Повторюю, спочатку ми мусимо виконати домашню роботу. Дехто бере на себе відповідальність перекладача, а дехто навіть не наважується перекладати. Тому важливо, щоб це відбувалося, як зараз кажуть, без зайвого гайпу. Бо ми ж робимо заледве перші кроки! Ну, не перші, але другі кроки, і це наше спільне завдання, тож робити тут якісь показові символічні страти недоречно. Погодьмося, що в нас не так багато перекладачів, готових взятися за цю справу.

По-перше, ми бачимо, стоїть справа з філософською освітою після скорочення в університетах викладання філософських дисциплін. Я кажу зараз не про тих, хто своїм фахом обирає філософію, а про те, що ще донедавна філософія була обов'язковим предметом для всіх студентів. Я не хочу зараз обговорювати, добре це чи погано, бо, може, комусь і не потрібна філософія, і це нормально, коли хтось так обґрунтовано вважає. Нікого не слід силувати. Так само годі й колективну думку нав'язувати перекладачеві. Як у Руссо²: несила змусити людину бути вільною. Тож і перекладача не

² Див.: [Руссо 2001].

варто змушувати перекладати лише так, як ми цього хочемо, хай би ми й мали більший досвід. Ми можемо тільки порадити, висунувши певні аргументи, без зайвого притиску чи насміхання. Зрештою, ми робимо переклади ще й для того, щоб у нас з'явилися продовжувачі, молоді люди, яким зараз близько двадцяти років. Важливо, аби вони підхопили цю естафету й продовжували цю справу. Мусимо робити це не лише для себе, а для спільноти і культури в цілому.

В. П.: *Наскільки мені відомо, за деякими винятками, після 30-х років філософські тексти в Україні з іноземних мов майже не перекладалися. Філософський переклад українською як самостійне і повноцінне явище постав лише в 90-х, вже за часів незалежності. До цього не було сприятливого ґрунту для формування стандартів академічного перекладу, зокрема й у зв'язку з цензурою. Так, саме в незалежній Україні постали дискусії щодо якості перекладів, зроблених свого часу філологами, і досі актуальним лишається вироблення згаданих академічних стандартів.*

Чи покликаний проєкт, очолюваний вами, створювати не лише переклади, але й задавати деякі стандарти того, що слід розуміти під «якісним філософським перекладом»? Свобода перекладацької творчості – це, певна річ, важливо і природно. Але є також і деталі, які стосуються не стільки творчої свободи, скільки певних усталених добрих практик. Наприклад, чи має перекладач перекладати неодмінно з оригіналу (бо іноді люди, навіть добре знаючи мову, але не володіючи «предметом»), воліють взоруватися на інші переклади)? Чи треба неодмінно послуговуватися канонічними чи іншими авторитетними виданнями оригіналів? Чи конче слід бути дослідницею чи дослідником в обраній для перекладу царині? Бути знайомою не лише з твором, що перекладається, але й із історичними змінами концепції його автора в різні періоди творчості? Чи можна вважати вдалим переклад, який ніхто фахово не рецензував? Зрештою, яка кількість граматичних чи змістових помилок є припустимою? Є ще багато подібних питань. Що з цього є вагомим, а що лишається на розсуд команди, яка працює над виданням конкретного перекладу? Чи важливі ці питання на даному етапі реалізації проєкту?

Т. Л.: Досвід співпраці з перекладачами бодай у межах цього проєкту свідчить про те, що виробити спільний стандарт доволі важко. Та це не означає, що він тут зайвий. На мою думку, з приводу багатьох означених вами пунктів суперечок бути не має. А надто, з приводу того, з якої мови варто перекладати. Годі назвати перекладом те, що транслюється не з мови оригіналу. Проте, як на мене, варто переглядати всі можливі переклади для того, щоби не припуститися помилок, які можна там віднайти. Чимало перекладачів, які роблять переклади в нашому проєкті, навіть публічно критикують те, що їм здається перекладацькими покручами в англійських або російських перекладах. Важливо зазначати також і те, з якого видання здійснено переклад, але при цьому уникати, так би мовити, «бутлегів», себто якихось компіляцій або уривків тощо. Чи треба бути знайомим із текстом і вивчати його? Особисто я волю підтримувати перекладача, який знається і на тексті, що береться в роботу, і на контексті. А щоб уникнути нерецензованого перекладу, ми й проводимо Лабораторію. Нехай трапляються випадки, коли перекладачі реагують на це обуренням. Щодо граматичних і змістових помилок, то їх в принципі бути не має. Але хто ж від них убережеться? В ідеалі, це все має бути справа консенсусу. Проте, згідно з українською приказкою, там, де два українці, неодмінно три гетьмани (*сміється*). Відверто кажучи, часом буває не просто комунікувати з перекладачами. Але мусимо ставитися до цього, як

до процесу минушого. Залишається сподіватися на те, що згодом певні анархічні елементи зникнуть.

Школа перекладачів та видання перекладів філософських текстів

В. П.: *Поговоримо про молоде покоління. Зараз фундація «Міжвухами» запускає Школу перекладачів, і, можливо, ви могли б розповісти трохи детальніше про те, якою буде програма? На сайті написано, що курс передбачає принаймні 18 онлайн-занять, але якого роду це будуть заняття? Якими є вимоги вступу до Школи, окрім конкретних вимог від кожного викладача? Які передбачаються видання підготовлених у ній перекладів? Зрозуміло, що це будуть переклади з мови оригіналу, але якщо це класика, то лише з канонічних видань чи ці деталі не так важливі? Чи передбачені перекладацькі коментарі, стаття і покажчики в подальшому при виданні великих книг? Як узагалі, на вашу думку, має виглядати якісь видання філософського перекладу?*

Т. Л.: По-перше, я хочу наголосити на тому, що наша філософська серія і згадана діяльність «Міжвухами» лише опосередковано корелюють між собою. Школа – це ініціатива суто фундації «Міжвухами», бо в процесі взаємодії з перекладачами виникла ідея збільшити їхню кількість, адже, як я вже сказав, у нас не так багато перекладачів. Тож промайнула думка, щоби паралельно ще підготувати молодих і придатних до цього заняття людей, власне, охочих до філософського мислення. Позаяк переклад дає змогу вправлятися у філософському мисленні, про що ми вже теж раніше говорили. З цієї причини фундація і почала опікуватися перекладацькою школою.

Знову ж таки, це переклади з різних мов. Окрім англійської і німецької, це також французька, італійська, давньогрецька мови, а бажано було би ще принаймні латину підтягнути. Улітку очільники «Міжвухами» проводили стратегічну сесію, де, крім перекладачів, були й ми з Юлією Олійник. Оскільки ініціатива йде від «Міжвухами», мені важко коментувати деталі, бо мій голос лише дорадчий. Павло Гайдай зі мною радиться, але я не координую діяльність Школи. Наскільки я знаю, спочатку заплановано декілька установчих занять, під час яких кожен із менторів познайомить учасників зі своїм підходом і мистецтвом перекладу. А точніше з тим, як вона чи він бачать цей процес. Ясно, що це не будуть великі твори, радше фрагменти, які обиратимуться відповідно до фахової мови ментора. Він або вона слідкуватимуть за тим, як відбувається переклад, а пізніше, напевно, це навіть буде десь опубліковано. Проте з розмаїтого набору фрагментів книжки не зробиш. Бо ж як об'єднати, приміром, фрагменти досократиків і Ліотара? Звісно, доведеться поміркувати над різними варіантами, але притягувати зайвий раз щось за вуха теж не годиться.

В. П.: *Наскільки мені відомо, є ідея публікувати короткі статті в «Sententiae» з фрагментом перекладу і коментарями.*

Т. Л.: Не лише в «Sententiae», а й у «Філософській думці» також і де-інде ще. Досі триває обговорення того, де розміщувати публікації. Це дуже добре, бо з'являться нехай і маленькі фрагменти, але зроблені ще недосвідченим перекладачем/перекладачкою під керівництвом ментора. Це плюс передовсім молодим перекладачам, бо, усе ж, буде вже публікація у фаховому виданні. З другого боку, є і вагомий виклик – участь у програмі платна, але тільки для тих, кого за підсумками навчання рекомендують для самостійного перекладу. Кошти вони повертатимуть уже зі свого гонорару за переклад – у нашій серії чи в якихось інших. Ми ж не можемо монополізувати переклад. Було б непогано, якби виникло багато подібних ініціатив. Тоді спільними зусиллями

вдалось би перекласти ширший масив текстів. Хочу наголосити: я все це кажу приблизно, оскільки не знаю точного механізму. Про школу стало відомо нещодавно. Треба ще подивитися, які будуть здобутки і втрати. Доведеться щось відрегулювати для більш-менш злагодженої роботи. Тому зарано говорити про великі переклади.

Безперечно, тут так само переклад має робитися винятково з тієї мови, якою написаний текст, бо інакше матимемо перекладацький нонсенс. І, звичайно, тут вже дискусійний момент, з якого саме видання перекладати чи з якої версії. Але це вже деталі. Ці моменти узгоджуються на рівні взаємодії між ментором і учасником. За великим рахунком, це вже другорядна річ. Ментори – досвідчені фахівці, тож зможуть порадити молодим перекладачам.

В. П.: *Дякую, є ще коротке уточнювальне запитання щодо перекладацьких проєктів: поки це обмежується Києвом чи якимось залучені інші великі міста або регіони? Які масштаби цієї діяльності в Україні?*

Т. Л.: Організовані Школою перекладачів майстерки проводитимуться в онлайн-режимі. Такий формат дає змогу залучити людей не тільки з Києва. До речі, ми працюємо з перекладачами з різних міст. Хоча, правду кажучи, більшість таки з Києва. Утім, і перекладачі мігрують. З огляду на це, онлайн-формат зараз найзручніший, оскільки дозволяє залучити ширше коло учасників. Але ми усвідомлюємо обмеженість дистанційного спілкування, тому йдеться про те, щоби зібратися на бодай декілька спільних сесій офлайн. Не тільки за участі одного ментора, а для того, щоб влаштувати щось на кшталт кросперекладацької зустрічі, де можна обговорювати різними «школами» та обговорити спільні проблеми. Я думаю, що такі заходи треба проводити саме офлайн, у безпосередній живій бесіді.

В. П.: *Оскільки багато важливих текстів ще не перекладені українською, чи має, на вашу думку, бути якась загальна перекладацька стратегія? Скажімо, стратегія, що перший переклад ми робимо на користь спрощення і читабельності, проте щоби більш-менш зберігався сенс, чи, навпаки, перший переклад ми намагаємося зробити з максимально точним відтворенням термінології і деталей? Чи краще лишати це на розсуд окремих перекладачів і менторів? Тобто, чи потрібна нам стратегія, і, якщо вона потрібна, то яка?*

Т. Л.: Без сумніву, якась загальна стратегія мусить бути. Але, знову ж таки, досвід показує, що не можна всім нав'язати єдиної стратегії. Кожен перекладач чи перекладачка спирається на свій досвід і знає як їй чи йому зручніше перекладати. А ще це часто залежить від автора, епохи, тексту. Можливо, навіть до одного й того ж автора потрібно підходити з різними стратегіями. Дехто перекладає, умовно кажучи, термінологічно, дехто рухається від речення до речення, а хтось пересувається по абзацам, щоб вони трималися концептуальної єдності...

Чомусь згадався один приклад. Нещодавно з'явився переклад Арістотеля, який видавництво, де вийшла публікація, назвало «народним». Але мені страшно (*сміється*), коли переклад Арістотеля позначають цим словом. Адже, дозволюмо собі жарт, «антинародний» філософ не може перекладатися в народницький спосіб. Як на мене, подібних речей треба уникати, а якщо це академічна серія, як у нас, то й поготів. А, власне, академічна серія, як ви слушно зауважили, передбачає не тільки переклад самого тексту, а й написання вступної чи прикінцевої статті. Це може зробити сам перекладач або науковий редактор. Але перекладач усе одно мусить написати свої пояснення, виклавши бодай загалом свою стратегію перекладу, і пояснити, чому певні концепти

перекладає саме так і застосовує саме такий підхід, у той час коли, можливо, в інших традиціях це перекладається інакше. Це своєрідний ключ до того, як буде читатися перекладений текст. А без нього дуже швидко зіб'ється на манівці. Якщо це чітко викладено, то можна скільки завгодно не погоджуватися й думати, що сам би перекладав краще. Але якщо хочеш інакше – ніхто тобі не заборонить. І що більше буде таких перекладів, то краще.

І ще! Є вимоги академічності, яких необхідно дотримуватися. У нашій серії немає уніфікації. Ідеться про показники чи коментарі. Ми орієнтуємося, повторюю, не на народний переклад і перекладаємо не популярну, а, в певному розумінні, не-популярну літературу.

Адже, знаєте, яка ще проблема існує? Як потім поширювати ці книжки. Для видавця важливо якимось чином продати. Бо не можна ж видати і просто весь наклад поставити собі на полицю. Ми живемо в часи, коли падає інтерес до читання в цілому. Люди не дуже хочуть читати в принципі книжок, не те що наукову чи специфічну філософську літературу, яка не така вже й проста для сприйняття. З нею не сядеш у затишне крісло з чашечкою кави, бо доведеться попрацювати і напружитися, читаючи такі тексти. Тому тут не тільки наукові, але й маркетингові стратегії треба враховувати. Добре, якщо є ті, хто забезпечують наукову частину. Але мусять бути й ті, хто забезпечуватиме суто видавничу, а врешті й маркетингову стратегію. А це надзвичайно важко! І важливо, щоб усе це мало якісь позитивні наслідки.

Перспективи розвитку інтелектуальної культури в Україні

В. П.: *У цьому контексті, можливо, ви могли би описати ваше бачення майбутнього інтелектуальної культури України і місця в ній філософії? Чи буде філософія набувати більшої популярності? Можливо, через 15 років буде модно читати якісь переклади Платона чи ще когось, чи це все одно лишатиметься якоюсь окремою нішею? Особливо в контексті того, що зараз з'являється багато ініціатив, куди приходять люди, які фахово філософією не займалися, але все-таки у них виникає інтерес і вони готові нею якимось займатися? Можливо, це якимось посприяє тому, щоб переклади продавалися? Чи все ж краще лишити це в академічній сфері, і тут не має бути перетинів з ширшою інтелектуальною сферою?*

Т. Л.: Від початку наша серія орієнтована, суто з естетичних міркувань, на широку аудиторію, а не лише на академічних представників гуманітарної сфери. Одразу пригадуються те, як твір Мішеля Фуко «Слова і речі» колись читали просто на пляжах. Це, звичайно, ідеал. Не без того, що нам би хотілося, аби Платона читали в кав'ярнях і обговорювали в пабах. Мріяти можна, але варто виходити з тих реалій, в яких ми опинилися. Утім, давайте, хоча би розв'яжемо завдання мінімум. А воно зводиться до того, щоби передовсім ці тексти були перекладені, аби було що обговорювати.

Звичайно, побіжно доводиться розв'язувати проблеми з дизайном і оформленням. Текст має бути зручним: тут теж є свої особливості. У серії кожен розділ, підрозділ, параграф виокремлений. Є розлогі береги, на них можна робити нотатки. Ми не робимо, наприклад, електронні видання, а вирішили обмежитися суто паперовим варіантом. Та досвід покаже. Має збігти якийсь час, аби ми побачили, на що є більший попит. Але без паперової книжки не обійтися.

Ще один момент пов'язаний із авторськими правами. Павло Гайдай запропонував такий варіант: шойно мину 10 років, переклад переходить у public domain³. Тоді це справді культурний жест, адже будь-яке видавництво, будь-яка нова ініціатива зможе скористатися цим текстом, щоб видати, перевидати, зредувати його тощо. Проте без узгодження з перекладачем не обійтися. Окрім того, це ж не суто комерційне видання. Як я вже казав, ми робимо суспільну, культурну справу. Тому, повторюся вкотре, можна помріяти, що все це призведе до широкого обговорення, до затребуваності подібних текстів. Але, боюся, нам ще треба буде не тільки у сфері перекладу працювати, а й у царині освіти й академічних стандартів, щоб дійти до того моменту, коли подібні речі вийдуть за межі університетських аудиторій, конференцій, наукових закладів тощо.

В. П.: *До речі, щодо сфери освіти: як ви ставитеся до того, щоби філософія запроваджувалася як предмет у школах? У нас щодо цього є серйозний спротив навіть у філософських ФБ спільнотах, і часто люди кажуть, що це дітям буде зайвим. Водночас у країнах, де більш розвинена філософська культура, часто філософія в школах – обов'язковий предмет. Чи міг би це крок посприяти пробудженню інтересу до філософії ще перед тим, як людина потрапить в університетське середовище?*

Т. Л.: Я вже сьогодні наголошував: я проти насильства. Силоміць нічого не досягнеш. Однак мені б хотілося, щоб із філософією почали принаймні знайомитися. Напевно, недоцільно викладати філософію дітям так, як вона викладається в університетських курсах і одразу, даруйте на слові, занурювати людину, припустімо, у труднощі трансценденталізму. Для юної особи це виглядатиме нудно, страхітливо і відразливо. Але французький чи австрійський досвід свідчить і про щось позитивне. Мене запрошують на різні зустрічі, наприклад, у «Майбутні» чи в Українську академію лідерства, де з підлітками й молодими людьми, яким зараз від 14 до 19 років, вільно говориш на цікаві для них теми, принаймні довкола філософії. Наприкінці літа я прочитав декілька лекцій з філософської інтерпретації «Аліси у Дивокраї» та «Аліси в Задзеркаллі» Льюїса Керола. Я намагався прокоментувати їх з позицій різних філософських концепцій і, гадаю, такий підхід цілком придатний і плідний. Достатньо порушити мистецькі теми мовою філософії чи завести розмову про взаємодію філософії та музики.

Звісно, це вимагає деякої винахідливості, адже годі обійтися історико-філософським стандартом, перелічуючи імена чи течії. Хоча такий спосіб викладу іноді теж потрібен, принаймні для структурування знання. Проте починати, усе ж, важливіше з дещо інших речей. Але мій особистий досвід, хоча б в Українській академії лідерства, де молоді люди, що вирішили зробити перерву перед університетськими студіями або ще нікуди не вступили, живуть і навчаються в спільноті, де опановують іноді незвичні для себе дисципліни. Скажімо, політологію, а також і філософію. Мушу сказати, більшість цих юнаків і юнок досить активно все сприймають. Ясно, що вони пройшли ретельний відбір. Це мотивовані люди. Можливо, для більшості всього цього й не треба. Хай там як, а ти маєш докласти зусиль, аби запропонувати щось цікаве. З другого боку, не слід скочуватися в ед'ютейнмент⁴. Проблема якраз у тому й полягає,

³ Суспільне надбання.

⁴ Ед'ютейнмент (edutainment, educational entertainment) – освіта з розважальними елементами.

щоб чимось здивувати молоду людину. Зараз у цьому конкурувати з гаджетом важко, але потрібно намагатися.

В. П.: *Наостанок запропоную ще одне загальне і складне запитання. Які, на вашу думку, життєві й професійні перспективи зараз має молодь, що вступає на філософські факультети й відділення університетів? Я маю на увазі, якщо ці вступники хочуть залишитися у філософській спільноті. Адже їхні шанси отримати викладацьку посаду, очевидно, доволі малореалістичні. Можливо, ви маєте якісь напутні слова для цих молодих людей, щоб вони не втрачали надію та інтерес і не полишали філософську академічну справу?*

Т. Л.: Справді, це складна проблема. І складність полягає в тому, що в останні роки кількість і філософських кафедр, і дисциплін, пов'язаних із філософією, суттєво скорочується. Не знаходиться місця навіть для тих, хто колись нею займався. Це прикро, звичайно, але я пам'ятаю, що час мого навчання теж був часом, не менше сповненим викликами. У дев'яності не дуже думалося, що можна викладати в університеті. Зрештою, я вступив до аспірантури в Інститут філософії, до речі, де продовжую також працювати. Це суто дослідницька робота. І так, понад 10 років я не мав можливості викладати в університеті постійно, хіба лише один-два курси вряди-годи. Працюючи у викладацькій сфері, думати про високі заробітки, такі самі, як у бізнесі чи бодай на фрилансі, нереалістично. Доводиться триматися на власній зацікавленості. Якщо хочете, це своєрідний аскетизм. Коли я відчуваю, що мені чогось бракує, шукаю додаткову роботу. Але я завжди цікавився речами, пов'язаними з філософією, і був немов заворожений ними. Тому казати «не переживайте, усе налагодиться» буде безвідповідально. Це завжди виклик, але, знову-таки, з філософією так: щойно відчуваєш зв'язок із нею, нізачо не захочеш його розірвати. Згадаймо Франца Кафку, який писав твори переважно на дозвіллі. Нехай це приклад з літератури, та менше з тим. Зранку він ішов до офісу, а вночі писав. Не хочу сказати, що так мають робити всі. Але це один із яскравих прикладів. Я лише розповів про власний досвід і в жодному разі не хочу закликати когось його повторювати. Зрештою, це особистий шлях. Ніхто не годен зробити вибір за іншого, так само, як не може жити життям іншого і вмерти смертю іншого. Та з філософією пов'язані й доволі приємні почуття, ба навіть екзальтації, щоправда передовсім інтелектуального характеру. Тому дехто готовий жертвувати заради цього багатьма речами.

В. П.: *Дякую ще раз, що погодилися поспілкуватися.*

Т. Л.: Дякую вам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Лютий, Т. (2017). *Ніщє. Самоперевершення*. Київ: Темпора.
 Ніцше, Ф. (2018). *Ранкова зоря. Думки про моральні передсуди*. (В. Кебуладзе, Пер.). Київ: Темпора.
 Руссо, Ж.-Ж. (2001). *Про суспільну угоду, або принципи політичного права*. (О. Хома, Пер.). Київ: Port-Royal.
 Северино, Е. (2020). *Сутність нігілізму*. (Ю. Олійник, Пер.). Київ: Темпора..

Одержано 2.11.2021

REFERENCES

- Liutyi, T. (2018). *Nietzsche. Self-Surpassing*. [In Ukrainian]. Kyiv: Tempora.
Nietzsche, F. (2021). *Morning Sunrise*. (V. Kebuladze, Trans.). [In Ukrainian]. Kyiv: Tempora.
Rousseau, J.-J. (2001). *On the Social Contract; or, Principles of Political Right*. (O. Khoma, Trans.). [In Ukrainian]. Kyiv: Port-Royal.
Severino, E. (2020). *The Essence of Nihilism*. (Y. Oliinyk, Trans.). [In Ukrainian]. Kyiv: Tempora.

Received 2.11.2021

Taras Lyuty, Veronika Puhach

Translation of philosophical texts in contemporary Ukraine

Interview of Veronika Puhach with Taras Liuty.

Тарас Лютий, Вероніка Пугач

Переклад філософських текстів у сучасній Україні

Інтерв'ю Вероніки Пугач з Тарасом Лютим.

Taras Liuty, Doctor of sciences in philosophy, Professor of the Department of Philosophy and Religious studies of National university of Kyiv-Mohyla academy.

Тарас Лютий, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та релігієзнавства НаУКМА.

e-mail: t.lyutyi@ukma.edu.ua

Veronika Puhach, PhD student of philosophy of Doctoral School of Yukhymenko family, National University of Kyiv-Mohyla Academy

Вероніка Пугач, аспірантка з філософії Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА.

e-mail: veronika.puhach@ukma.edu.ua
